

УДК 378

Алла ТИМЧЕНКО*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти**Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
e-mail: alla.timoti@gmail.com***БАГАТОРІЧНА ДРУЖБА ТА НАУКОВА СПІВПРАЦЯ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
І М. М. ГРИЩЕНКА**

У статті, на основі аналізу архівних джерел, що зберігаються в Державному архіві м. Києва, з'ясовано, що у житті В. О. Сухомлинського окрему віху займає міцна і зворушлива дружба, плідна наукова співпраця з видатним українським педагогом, ученим-дослідником історії становлення й розвитку школи та педагогічної науки в Україні, професором М. М. Грищенком. Цінність для дослідження представляє вивчення епістолярію, відгуків М. М. Грищенка на кандидатську дисертацію В. О. Сухомлинського, на книгу «Серце віддаю дітям», вітальні телеграми та документи про діяльність М. М. Грищенка у складі науково-методичної ради з координації, наукової ради з проблем вищої педагогічної освіти при Президіумі АПН СРСР, науково-методичної ради з педагогіки вищої школи атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої освіти СРСР.

Ключові слова: педагогічна спадщина, епістолярій, кураторська робота, співпраця, учений-дослідник, рецензія, історико-педагогічні проблеми.

У центрі уваги істориків педагогіки завжди була творча спадщина видатних педагогів минулого, завдяки якій учені й вчителі намагалися визначити шляхи подальшого розвитку та перспективи вдосконалення освіти і виховання. Сьогодні значне місце в науково-педагогічному просторі займають дослідження творчого доробку видатних педагогів минулого, творча спадщина яких, увійшла до золотого фонду української педагогічної науки, й донині є актуальною, а тому привертає увагу численних сучасних дослідників історії педагогіки.

Тому, буде доречним звернути увагу на співпрацю двох Великих постатей ХХ століття – Василя Олександровича Сухомлинського та Микити Миновича Грищенка. Ці двоє заслужених діячів зробили чи не найбільший внесок в розвиток сучасної педагогіки, проте донині невідома сторінка дружби і тісної співпраці двох видатних українських педагогів.

Вивчення й аналіз літературних джерел дає підстави стверджувати, що науковий та міжособистісний аспекти співпраці В. О. Сухомлинського та М. М. Грищенка є недостатньо вивченими, цінні відомості про яку містять архівні документи.

Мета статті – на основі аналізу літературних джерел та архівних матеріалів розкрити науковий аспект співпраці та дружби двох видатних педагогів ХХ століття В. О. Сухомлинського та М. М. Грищенка.

Аналізуючи життєвий і творчий шлях цих двох педагогів, слід сказати, що у їхньому житті є

багато спільного. Народилися у селянських родинах і виховувалися на народній моралі, українських звичаях, традиціях: В. О. Сухомлинський 28 вересня 1918 року на Кіровоградщині, а М. М. Грищенко 27 вересня 1900 р. на Київщині у селі Трушки, Білоцерківського повіту. Довгі роки спілкування, співбесід та спільні мрії науковців щодо подальшого розвитку педагогіки, поєднали їх, кращих товаришів на віки.

Зазначимо, що М. М. Грищенко – доктор педагогічних наук, професор, видатний український педагог, учений-дослідник історії становлення й розвитку школи та педагогічної науки в Україні. Понад 50 років він працював у системі народної освіти учителем, завідувачем трудової школи, районним і окружним інспектором соціального виховання, директором школи, директором Київського інституту соціального виховання, завідувачем Кзил-Ординського міського відділу народної освіти, начальником управління шкіл, членом колегії Міністерства освіти України, ученим секретарем, заступником директора, директором науково-дослідних інститутів дефектології та педагогіки, в тому числі понад 30 років – професором, завідувачем кафедри педагогіки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка [8]. М. М. Грищенко залишив значну педагогічну спадщину, до якої увійшли підручники, посібники, програми, монографії, методичні розробки, публікації у періодичній пресі, епістолярій (усього понад 250 назв). Його фундаментальні праці присвячені історико-

педагогічним проблемам, питанням загальної педагогіки, методики викладання історії педагогіки вищої школи та спеціальної педагогіки. Ці роботи сприяли прогресу тогочасної педагогіки, оскільки дослідження робіт такого характеру розвивали цю науку всебічно і робили її більш українською.

Дослідженням встановлено, що серед відомих українських культурно-освітніх діячів ХХ століття, з якими М. М. Грищенко підтримував постійний зв'язок, були Г. С. Костюк, С. Х. Чавдаров, В. З. Смаль, М. І. Шкіль, В. І. Чепелев, Б. С. Кобзар, О. Р. Мазуркевич, А. Д. Бондар, І. Г. Єременко, А. М. Алексюк, Д. О. Лордкіпанідзе, Є. М. Мединський, М. К. Гончаров, В. С. Ільїн, Ф. Г. Паначин, М. Д. Нікандров та багато інших.

Окрему віху займає міцна і зворушлива дружба, співпраця В. О. Сухомлинського і М. М. Грищенка. Підтвердженням того служать листи. У одному з них від 14 червня 1969 р. В. О. Сухомлинський писав: «Дорогий Микито Миновичу! Від щирого серця поздоровляю Вас із присвоєнням почесного звання Заслуженого діяча науки Української РСР. Радістю й гордістю сповнене моє серце за Вас, видатного вченого нашого. Бажаю Вам великих успіхів у творчій справі. Бажаю доброго здоров'я. З великою повагою до Вас В. Сухомлинський» [4].

Серед учнів М. М. Грищенка – декілька поколінь учителів шкіл, викладачів ВНЗ і технікумів, журналісти, письменники, науковці, здобувачі. Аналіз архівних джерел та наукової літератури дає підстави стверджувати, що до наукової школи вченого належать такі видатні дослідники: А. М. Алексюк, Л. П. Вовк, А. Д. Бондар, І. Г. Єременко, Л. А. Завірюха, М. Г. Заволока, В. С. Заслуженюк, О. П. Кондратюк, В. К. Майборода, О. Г. Мороз, Н. М. Недоступ, В. Л. Омеляненко, Д. Л. Сергієнко, І. Г. Ткаченко, Л. Т. Тюття, О. О. Чорна, Т. М. Шашло та ін. Вплив особистості М. М. Грищенка на молодь був значний. Наголошуючи на цьому, учениця вченого Н. П. Калениченко зазначала: «Не тільки видатним дослідником, а й дбайливим наставником молоді був М. М. Грищенко. Завжди на його лекціях аудиторія була заповнена, бо лекції Микити Миновича відзначалися глибоким змістом, емоційністю викладу, формували любов до історичної науки. Багато з його учнів присвятили себе науці, він створив справжню наукову педагогічну школу» [6].

М. М. Грищенко любив, щоб у його домі збиралися його учні, у бесідах із ним з актуальних питань науки вони отримували багато корисного для себе. В. О. Сухомлинський також був частим

гостем у домі вченого. У невимушених наукових бесідах вони обмінювалися новими знаннями та теоретичними думками.

Учень ученого В. К. Майборода зазначав: «Вихованці Микити Миновича відчували професора педагогіки в його розмові, в усій його поведінці. Він мав звичку говорити розважливо, повільно й переконливо, з прихованим відчуттям переваги вчителя над учнем. А найголовніше те, що він володів мистецтвом слухати людей, умів проникати в чужий біль, робив тільки добро людям. Він був наділений чутливою інтуїцією педагога, володів даром передчувати. Тому до своїх вихованців Микита Минович ставив надзвичайно високі вимоги, та це й зрозуміло, бо головне завдання вчителя – виховати високоосвічену, високоморальну, працелюбну й гуманну Людину».

Аналіз архівних джерел засвідчує, що з 1961 року М. М. Грищенко починає кураторську роботу над працями В. О. Сухомлинського. Перший відгук на дисертацію «Директор – керівник навчально-виховного процесу» мав ґрунтовну наукову думку, Микита Минович помітив основні ідеї роботи, зазначив його високий науково-теоретичний рівень дослідження, тим самим дав позитивну оцінку Василю Олександровичу, як науковцю-товаришеві [1; 2].

Широка ерудиція М. М. Грищенка, що реалізувалася у його наукових працях, вражала Василя Олександровича і він довірив Микиті Миновичу рецензувати свою книгу, в майбутньому – шедевр педагогічної спадщини «Серце віддаю дітям». Вчений, в свою чергу, помітив нетрадиційність форм, методів і прийомів в процесі виховання, якими користується В. О. Сухомлинський, підкреслив, що сторінки книги пронизані великою любов'ю та повагою до особистості дитини. Микита Минович зазначав: «Поважати дитину по-Сухомлинському, значить вірити в його сили, ставити перед ним все більш важчі завдання, розвивати самостійність і активність, гартувати волю і характер, постійно підвищувати вимогливість до неї» [1; 2]. Засвідчив Микита Минович і низку позитивних аспектів важливості книги: «Цінність книги полягає у тому, що у ній багато особистих прикладів, пошуки, роздуми, та досвід вчителя сільської середньої школи, якою він керував багато років». Розділи він вбачав неординарними, креативними, які «не мають в собі прямої методологічної направленості» [1; 2].

До всіх робіт Василя Олександровича, Микита Минович відносився позитивно, давав гарну кваліфіковану оцінку актуальності, проблематиці та окремим аспектам досліджень видатного педагога. 26 грудня 1962 року вчений виступав на засі-

данні кафедри вищої та середньої школи Київського університету ім. Т. Г. Шевченка з тим, щоб В. О. Сухомлинському присудили звання доктора педагогічних наук [6].

Професор М. М. Грищенко, як куратор і добрий товариш відстоював перед атестаційною комісією право В. О. Сухомлинського на докторське звання, мотивуючи це тим, що Василь Олександрович – заслужений педагог, директор Павлишської школи понад 22 років, який більшу частину свого життя віддав, виховуючи підростаючі покоління.

В. О. Сухомлинський високо цінував з глибокою повагою та любов'ю ставився до мудрого вченого, люблячого вчителя, уважного й терпеливого наставника. У своєму листі він писав до М. М. Грищенка: «...У мене до Вас велике прохання. Закінчую роботу над рукописом «Как воспитать настоящего человека» Чи не могли б Ви подивитися на цей рукопис?» В. О. Сухомлинський високо цінував його людяність, добропорядність та інтелігентність. Посилаючи у подарунок книгу «Павлиська школа» Василь Олександрович писав: «Дорогому, незабутньому Микиті Миновичу Гри-

щенку на знак нашої багаторічної дружби. З глибокою повагою» [7].

2 вересня 1970 року перестало битися серце В. О. Сухомлинського, а 15 листопада 1987 року помер Микита Минович, признаний в народі Вчителем вчителів.

Таким чином, аналіз архівних джерел, що зберігаються в Державному архіві м. Києва дозволяє стверджувати, що у житті В. О. Сухомлинського окрему віху займає міцна і зворушлива дружба, плідна наукова співпраця з видатним українським педагогом, ученим-дослідником історії становлення й розвитку школи та педагогічної науки в Україні, професором М. М. Грищенко. Цінність для дослідження представляє вивчення епістолярію, відгуків М. М. Грищенка на кандидатську дисертацію В. О. Сухомлинського, на книгу «Серце віддаю дітям», вітальні телеграми та документи про діяльність М. М. Грищенка у складі науково-методичної ради з координації, наукової ради з проблем вищої педагогічної освіти при Президіумі АПН СРСР, науково-методичної ради з педагогіки вищої школи атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої освіти СРСР.

Список використаних джерел

1. Відгук від 18 січня 1955 р. М. М. Грищенка на кандидатську дисертацію В. О. Сухомлинського. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 3, 5 арк.
2. Відгук від 29 травня 1974 р. М. М. Грищенка на книгу В. О. Сухомлинського «Серце віддаю дітям», представлену на здобуття Державної премії Української РСР. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 4, 13 арк.
3. Вітальні телеграми та листи М. М. Грищенку з приводу ювілейних та урочистих дат за 1960-1975 рр. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 71, 72, 74, 75, 127 арк.
4. Вітальні телеграми М. М. Грищенку з нагоди присудження йому звання заслуженого діяча науки УРСР за 1969 р. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 73, 42 арк.
5. Документи про діяльність М. М. Грищенка у складі науково-методичної ради з координації. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 24, 23 арк.
6. Документи про діяльність М. М. Грищенка у складі наукової ради з проблем вищої педагогічної освіти при Президіумі АПН СРСР, науково-методичної ради з педагогіки вищої школи атестаційної комісії Міністерства вищої і середньої освіти СРСР. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 34, 33 арк.
7. Листи В. О. Сухомлинського М. М. Грищенку за 1963-1969 рр. – Держ. архів м. Києва, ф. Р.-1536, оп. 1, спр. 68, 3 арк.
8. Майборода В. К. М. М. Грищенко – вчений, педагог, організатор народної освіти України // Вісн. Української Академії державного управління при Президентові України. – 2000. – № 2. – С. 287-293.

References

1. Vidguk vid 18 sichnya 1955 r. M.M.Gry`shhenka na kandy`dats`ku dy`sertaciyu V.O.Suxomly`ns`kogo. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 3, 5 ark.
2. Vidguk vid 29 travnya 1974 r. M.M.Gry`shhenka na kny`gu V.O.Suxomly`ns`kogo “Serce viddayu dityam”, predstavleni na zdobuttya Derzhavnoyi premiyi Ukrayins`koyi RSR. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 4, 13 ark.
3. Vital`ni telegramy` ta ly`sty` M.M.Gry`shhenku z pry`vodu yuvilejny`x ta urochy`sty`x dat za 1960-1975 rr. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 71, 72, 74, 75, 127 ark.
4. Vital`ni telegramy` M.M.Gry`shhenku z nagody` pry`sudzhennya jomu zvannya zasluhenogo diyacha nauky` URSR za 1969 r. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 73, 42 ark.
5. Dokumenty` pro diyal`nist` M.M.Gry`shhenka u skladi naukovy`metody`chnoyi rady` z koordy`nacyi. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 24, 23 ark.
6. Dokumenty` pro diyal`nist` M.M.Gry`shhenka u skladi naukovoyi rady` z problem vy`shhoyi pedagogichnoyi osvity` pry` Prezy`diumi APN SRSR, naukovy`metody`chnoyi rady` z pedagogiky` vy`shhoyi shkoly` atestacijnoyi komisiyi Ministerstva vy`shhoyi i seredn`oyi osvity` SRSR. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 34, 33 ark.
7. Ly`sty` V.O.Suxomly`ns`kogo M.M.Gry`shhenku za 1963-1969 rr. – Derzh. arxiv m. Ky`yeva, f. R.-1536, op. 1, spr. 68, 3 ark.
8. Majboroda V.K. M.M.Gry`shhenko – vcheny`j, pedagog, organizator narodnoyi osvity` Ukrainy` // Visn. Ukrayins`koyi Akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry` Prezy`dentovi Ukrainy`. – 2000. – # 2. – S. 287-293.

Алла Тымченко. Многолетняя дружба и научное сотрудничество выдающихся украинских педагогов В. А. Сухомлинского и М. М. Грищенко

Анализ архивных источников, хранящихся в Государственном архиве г.Киева позволяет утверждать, что в жизни В. А. Сухомлинского отдельную веху занимает прочная и трогательная дружба, плодотворное научное сотрудничество с выдающимся украинским педагогом, ученым-исследователем истории становления и развития школы и педагогической науки в Украине, профессором М. М. Грищенко. Ценность для исследования представляет изучение эпистолярия, отзывов М. М. Грищенко на кандидатскую диссертацию В. А. Сухомлинского, на книгу «Сердце отдаю детям», поздравительные телеграммы и документы о деятельности М. М. Грищенко в составе научно-методического совета по координации, научного совета по проблемам высшего педагогического образования при Президиуме АПН СССР, научно-методического совета по педагогике высшей школы аттестационной комиссии Министерства высшего и среднего образования СССР.

Ключевые слова: педагогическое наследие, эпистолярий, кураторская работа, сотрудничество, ученый-исследователь, рецензия, историко-педагогические проблемы.

Alla Tymchenko. Longstanding friendship and scientific cooperation of prominent Ukrainian educators V. O. Sukhomlynsky and M. M. Gryshchenko

The analysis of archival sources stored in the State Archives of Kyiv makes it possible to claim that in V. O. Sukhomlynsky's life there was an important milestone, a strong and moving friendship, fruitful scientific collaboration with the prominent Ukrainian educator, researcher of the history of formation and development of the school and pedagogical science in Ukraine, Professor M. M. Gryshchenko. Study of the epistolary, the review of M. M. Gryshchenko to the candidate's thesis V. O. Sukhomlynsky, of the book "My Heart I Give to Children", of the greeting telegrams and documents about the activities of M. M. Gryshchenko in the Scientific and Methodological Council on Coordination, the Scientific Council on Problems of Higher Pedagogical Education at the Presidium of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR, the Scientific and Methodological Council on Pedagogy of the High School of the Appraisal Commission of the Ministry of Higher and Secondary Education of the USSR makes a special scientific interest.

Key words: pedagogical heritage, epistolary, curatorial work, cooperation, researcher, review, historical and pedagogical problems.

УДК 37:39:37.091.4 В. Сухомлинський

Мухіддін ХАЙРУДДІНОВ

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

**ВПЛИВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ПЕДАГОГІЧНУ ТВОРЧІСТЬ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Творча спадщина видатного педагога сучасності В. О. Сухомлинського величезна, різнопланова, і багатоаспектна. У статті розглядається вплив народної педагогіки на педагогічну творчість В. О. Сухомлинського, що виявляється в народності створеної ним виховної системи. Особливу увагу приділено питанням зближення сучасної сім'ї та школи, роботі з батьками.

Ключові слова: педагогічна спадщина, народна культура, народна педагогіка, система виховання, педагогічна діяльність.

Виховання і суспільні відносини в Україні сягають корінням у духовні і релігійні традиції народу. Одним із основоположних регуляторів взаємовідносин між членами сім'ї, роду, держави і віри в Бога є організація життєдіяльності підростаючого покоління на основі народних цінностей, прийнятих у суспільстві.

Зміст цінностей традиційного виховання і розвитку дітей ґрунтується на орієнтації на здоров'я та повазі до старших. Вихованість і слухня-

ність дітей засновані на шануванні Бога, соціалізації. Соборність – колективізм, умови виживання детермінували колективні принципи співжиття; працю. Спільна праця, заснована на необхідному розподілі обов'язків, відповідних віку і сил; моральність; підпорядкування совісті, базуються на розумінні всемогутності Бога, який є всюдисущим і всемогутнім; скромність, заснована на розумінні різниці між статями, які мають різне призначення в житті; емоційність. Душевність, заснована на